

Kadrina Keskkool

Kurisoo talu ja selle elanike lugu

Uurimistöö

Alvar Laupa

11. klass

Juhendaja Evelin Tiiter

Kadrina 2025

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Lühiülevaade taluelust Eestis 18.-21. sajandite vältel	5
2. Kurisoo talu kujunemine, elanikud ning sündmused.....	10
2.1. August ja Martha Kurisoo meenutused	12
2.2. Kurisoo talumaja Puuseppade omanduses.....	16
2.3. Intervjuu Heli Puusepaga	18
2.4. Intervjuu Aino Kaljo ja Jaanus Puusepaga	22
Kokkuvõte	23
Kasutatud allikad	25
Lisad	27
Lisa 1. Peeter Reinmanni sissekanne Kurisoo piiblis.....	27
Lisa 2. Tõdva-Kõnnu mõisast eraldatud Kurisoo talumaakoha (nr A62) plaan 1930. aastal.....	28
Lisa 3. August Reinmanni perekonnanime vahetus Kurisoo'ks	29
Lisa 4. Kurisoo talu aia ja ümbruse kaunistamise kavand.....	30
Lisa 5. Lauda projekt 1939	31
Lisa 6. Esialgne maja üleandmise akt 1946. aastal.....	32
Lisa 6.1. Lõplik maja üleandmise akt.....	33
Lisa 6.2. Maja üleandmise akti esimene lehekülg	34
Lisa 6.3. Maja üleandmise akti teine lehekülg	35
Lisa 7. Kokkulepe, et maja ja maad jäävad Heli Puusepale	36
Lisa 8. Maja uus vundament 2003. aastal.....	37
Lisa 9. Maja vasakpoolne osa (2025)	38

Sissejuhatus

Olen elanud Kurisool terve elu, kuid alles hiljuti hakkasin huvituma oma kodukoha ajaloost. Varem ei olnud ma teadlikult uurinud ega mõelnudki sellele, milline on olnud meie maja minevik, kes siin enne meid elasid, millised sündmused siin aset leidsid ja kuidas on aeg ning ühiskond seda paika mõjutanud. Minu huvi sai alguse soovist mõista laiemalt taluelu arengut Eestis läbi sajandite. Kuna elame vanas talumajas, tundus loogiline kasutada oma kodu selle teema uurimiseks konkreetse näitena.

Käesolevas uurimistöös keskendun oma kodutalu ajaloo uurimisele, otsides vastuseid järgmistele küsimustele: milline on olnud talu kujunemislugu, kes on olnud selle varasemad elanikud, millised muutused on toimunud ümbruskonnas ning kuidas on aja jooksul arenenud taluhoone ja selle funktsioonid. Uurimisküsimustest lähtudes oli töö eesmärgiks koostada kogutud allikate põhjal võimalikult terviklik ülevaade oma kodutalu kujunemise loost, püüdes anda selle kaudu ka üldisemat pilti Eesti taluelust 18.–21. sajandil.

Töö eesmärkide täitmiseks püstitasin järgmised ülesanded:

- 1) anda kirjandusallikate põhjal lühiülevaade taluelust Eestis 18.-21. sajandil;
- 2) koostada intervjuu küsimused ja viia need läbi minu kodutaluga seotud inimestega - Heli Puusepaga, Aino Kaljoga ning Jaanus Puusepaga;
- 3) tutvuda enda ja August Kurissoo perearhiiviga, kasutades võimalusel neid materjale uurimistöös.

Uurimistöo koostamisel kasutasin mitmeid allikaid, et saada võimalikult terviklik ülevaade oma kodutalu ajaloost. **Kirjanduse ülevaade** andis mulle teoreetilise raamistiku ning aitas mõista laiemat konteksti, milles Eesti taluelu 18.–21. sajandil on kujunenud. **Arhiiviallikad** pakkusid väärtuslikku faktilist teavet talu varasemate omanike, maaüksuste ja ehitiste kohta.

Lisaks ametlikele allikatele tuginesin ka **intervjuudele**, mille käigus vestlesin kolme erinevas vanuses inimesega, kes on olnud taluga seotud. Need vestlused aitasid avada isiklikke mälestusi ja kogemusi, mida ametlikest dokumentidest ei leia. **Meenutuste lugemine**, sealhulgas perekonnaliikmete kirjalikud mälestused, täiendasid suulist pärimust ja andsid emotsionaalse mõõtme talu ajaloole. **Fotod** olid samuti olulised visuaalsed allikad, mis aitasid illustreerida muutusi taluhoonetes ja ümbruskonnas ning kinnitasid teiste allikate põhjal saadud teavet.

Kõigi nende allikate kombineerimine võimaldas mul luua mitmekülgse ja usaldusväärse ülevaade kodutalu arengust läbi aegade.

Uurimistöö esimene peatükk räägib taluelu Eestis 18.-21. sajandite vältel. Teine peatükk koosneb minu kogutud materjalidest ja intervjuudest, samuti sain kasutada talu endise elaniku August Kurisoo perearhiivi tema tütretütre Tiina Eliase vahendusel. Töös on ka kokkuvõte, arutelu ja lisad. Olen kasutanud töös joonealumist viitamist, kus on lisaks kasutatud allikaviidetele ka autoripoolseid selgitusi.

Täna oma juhendajat Evelin Tiiterit, intervjuueeritavaid Aino Kaljot, Jaanus Apsi ja ema Heli Puuseppa. Samuti Tiina Eliast August Kurisoo perearhiivi kasutamise eest.

1. Lühiülevaade taluelust Eestis 18.-21. sajandite vältel

Külamaastik esindab muutunud majanduslikke, ühiskondlikke ning poliitilisi olusid, samuti muudatusi rahvakultuuris.¹ Eesti Rahva Muuseum hakkas taluehitiste uurimisega tegelema 1920. aastatel ning see jätkus alates 1935. aastast, mil hakati senisest rohkem rõhku panema ka talude õueplaanidele ja kõrvalhoonetele, ehitusmaterjalidele, detailidele jne.²

Eesti keele seletav sõnaraamat kirjeldab **tal** kui põllumajanduslikku väikemajandit, mis hõlmab maad koos sellel olevate hoonetega³ ja muude päraldistega ning on omandi- või kasutusõiguse alusel talupidaja valduses⁴.

Seisuslikus ühiskonnas erines talu suurmajandist (mõisast) nii majanduslikult kui ka õiguslikult, sest talu oli maksualune maavaldus ja enamasti mõisast sõltuv.⁵ Tavaliselt majandas üks talupere ühte talumajapidamist.⁶ **Viljakultuuridest** kasvas Eesti talupoeg peamiselt otra ja rukist. Umbes 11. sajandist alates, kui Eestis hakati rukist kasvatama taliviljana, sai eestlaste igapäevaseks toiduks rukkileib.⁷

Talude juurde rajati väikseid aia- ja põllulappe, kus kasvatati köögivilja jms. Toiduks tarvitatud juurviljadest on Eestis üks vanemaid naeris. Kasvatati ka kapsast, rõigast, kaalikat, hiliskeskajal lisandusid söögipeet, porgand ja sibul, herned ja oad. Puuviljaaedu eesti talude juures keskajal tõenäoliselt ei leidunud, kuigi üksikuid viljapuid ja marjapõõsaid võis olla.⁸

Peeti ka **kariloomi**: veiseid, kitsi-lambaid, sigu, hobuseid, nende sõnnikuga väetati põlde. Loomi peeti peamiselt väljas karjamaadel, karjatamisperiood kestis 5–6 kuud, s.o lumest lumeni. Talve elasid loomad üle siiski laudas, kus neid toideti suvel varutud heina ja põhuga.

¹ Alatalu, R. (2011). Maastik ja taluarhitektuur. Maa-arhitektuuri inventeerimine. Acta Architecturae Naturalis, lk 73. [www] <https://www.maastikuarhitektuur.ee/acta/article/view/21> (06.05.2025)

² Alatalu, R. (2011). Maastik ja taluarhitektuur. Maa-arhitektuuri inventeerimine. Acta Architecturae Naturalis, lk 80. [www] <https://www.maastikuarhitektuur.ee/acta/article/view/21> (06.05.2025) Allikas: Viires Ants 1960. Eesti taluehitiste uurimisest - Etnograafi muuseumi aastaraamat XVII, lk 107

³ [EKSS] "Eesti keele seletav sõnaraamat" 20.09. [www] <https://arhiiv.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=talu&F=M> (03.05.2025)

⁴ Talu. (2011). Eesti Entsüklopeedia. [www] <http://entsyklopeedia.ee/artikkel/talu2> (03.05.2025)

⁵ Samas (03.05.2025)

⁶ Eesti talurahva ajalugu. I köide. (1992). Eesti Teaduste Akadeemia, Ajaloo Instituut. Toimetuskolleegium: J. Kahk (peatoimetaja) jt. Tallinn: Olion, lk 180

⁷ Kriiska, A., Mäesalu, A., Selart, A., Põltsam-Jürjo, I., Piirimäe, P. (2011). Eesti ajaloo õpik gümnaasiumile, I osa. Esiajast Rootsi aja alguseni. (2.15). [www] <https://www.opiq.ee/kit/16/chapter/721> (03.05.2025)

⁸ Samas (03.05.2025)

Eesti talupojad tegelesid ka mesindusega, kuivõrd mesi oli keskajal peamine magusaine, vaha kasutati küüналde valmistamiseks.⁹

Meie rahvapärase arhitektuuri eripära ja uhkus on **rehielamu**, mis peegeldab talumajapidamise ajaloolist ja majanduslikku arengut.¹⁰ Rehielamu kujunes senise suitsutoa põhjal välja hiliskeskajal või varauusajal. Uus elamutüüp täitis nii elu- kui ka majandushoone ülesannet. Elamu keskne ruum oli rehetuba, kus elati ja kuivatati vilja, ning seda sai kasutada ka saunana. Rehetuba võis olla kuni 4 m kõrge, u 2 meetri kõrgusel asetses 6–20 liigutatavat part, millel kuivatati viljavihke. Rehetoa ühes otsas asus rehealune ja teises kamber või kambrid. Rehealune oli rehielamu kõige suurem ruum, seal peksti reht ja puhastati vilja. Talvel hoiti seal suuremaid kariloomi, suvel kasutati seda magamis- ja söögiroomina.^{11, 12}

Rehielamu on ühtpidi püsinud äärmiselt konservatiivsena, samas on rehemajad alates 19. sajandi keskpaigast teinud läbi mitmeid murrangulisi uuendusi ja arenguid. Juba 20. sajandi alguses kaotas rehemaja oma mõtte rehena, 21. sajandi alguses ei ole enam palju neid, kus elatakse, ent funktsiooni muutusest hoolimata kohtame maastikul ikka veel nende tuttavaid vorme.¹³

19. sajandi keskpaiku hakkas esmalt Lõuna-Eestis, hiljem ka Põhja-Eestis, sajandeid rehemajades elanud Eesti talurahvas neist loobuma. Uues kapitalistlikus maailmas sai talud päriseks ostnud peremeeste unistuseks linnasakste moodi elamu. Kerkis **moodsaid talumaju**, mis väliselt meenutasidki väikesi mõisahooneid.¹⁴

19. sajandi keskpaigast peale on hoonete kaasajastamisega, ühiskonna moderniseerumisega kaasnenud uute hoonetüüpide tekkega ja vanade ehitiste kadumisega Eesti külapilt ja selle tähenduslikkus pidevalt muutunud. Mida aeg edasi, seda kiiremad ja järsemad on muudatused. Ajalooliste hoonete kadumise tempo üha kasvab, sest jätkuva linnastumisega ning elu- ja

⁹ Kriiska, A., Mäesalu, A., Selart, A., Põltsam-Jürjo, I., Piirimäe, P. (2011). Eesti ajaloo õpik gümnaasiumile, I osa. Esiajast Rootsi aja alguseni. (2.15). [www] <https://www.opiq.ee/kit/16/chapter/721> (03.05.2025)

¹⁰ Alatalu, R. (2011). Maastik ja taluarhitektuur. Maa-arhitektuuri inventeerimine. Acta Architecturae Naturalis, lk 73. [www] <https://www.maastikuarhitektuur.ee/acta/article/view/21> (06.05.2025)

¹¹ Kriiska, A., Mäesalu, A., Selart, A., Põltsam-Jürjo, I., Piirimäe, P. (2011). Eesti ajaloo õpik gümnaasiumile, I osa. Esiajast Rootsi aja alguseni. (2.15). [www] <https://www.opiq.ee/kit/16/chapter/721> (03.05.2025)

¹² Eesti talurahva ajalugu. I köide. (1992). Eesti Teaduste Akadeemia, Ajaloo Instituut. Toimetuskolleegium: J. Kahk (peatoimetaja) jt. Tallinn: Olion, lk 515

¹³ Alatalu, R. (2011). Maastik ja taluarhitektuur. Maa-arhitektuuri inventeerimine. Acta Architecturae Naturalis, lk 73. [www] <https://www.maastikuarhitektuur.ee/acta/article/view/21> (06.05.2025)

¹⁴ Pärdi, H. (2012). Eesti talumaja lugu. Ehituskunst ja elu. 1840-1940. Tänapäev

elatusviiside muutumisega on kadunud või kaob paljude vanade hoonete järgi funktsionaalne vajadus.¹⁵

18. sajandi lõpp ja 19. sajandi algus olid Eesti- ja Liivimaa talurahvale keerulised ajad. Selleaegne majandussüsteem põhines talupoegade kohustusel töötada mõisnike heaks, kuid see süsteem ei olnud enam tõhus. Talud ei suutnud täita neile pandud kohustusi, mis viis mõisate tulude vähenemiseni. Keiserliku korraldusega kaotati ränk pärisorjus Liivimaal 1816. ja Eestimaal 1819. aastal, kuid inimeste eluolus ei muutunud see esialgu suurt midagi. Nüüd olid nad küll isiklikult vabad, kuid maa kuulus endiselt mõisale. Kuna elatist saadi põlluharimisest, pidid sundseisus talupojad sõlmima maa kasutamiseks rendilepingud tingimustel, mis polnud sugugi kergemad kui pärisorjuse ajal. Renti tasuti endiselt tööga mõisa põldudel. 19. sajandi keskel muutis järjekordne keiserlik seadus talude rentimise korda: töö asemel hakkasid talupojad tasuma mõisale rahaga. Talurahva jaoks tähendas üleminek kindlaksmääratud **rahaendile** suuremat iseseisvust majandamises. Iga talupere võis nüüd ise otsustada oma toodete müügi üle. Aja jooksul suutsid töökamad ja nutikamad koguda nii palju raha, et võisid oma renditalud **mõisnike käest välja osta**. Tavaliselt toimus see järelmaksuga, mida tuli tasuda pikkade aastate jooksul.¹⁶

Keskajale oli iseloomulik talude kogukondlik maakasutus asendus Eestis 19. sajandil individuaalse maakasutusega: **taludele mõõdeti krunt**^{17 18}. Seoses talude kruntimisega 19. sajandi teisel poolel sai iga talu oma piiri ja sellele järgnenud **päriseksostmise** tulemusel eraldati talude maad mõisa maadest. Kruntimisega seoses maha märgitud talu piiri kulg oli talule väga oluline.¹⁹

Kui tänapäeval tundub maja ja talu omamine enesestmõistetav, siis see pole alati nii olnud.²⁰ Talude päriseksostmine sai võimalikuks, pärast talupoegade 1816–1819 pärisorjusest vabastamist. Mõisnikke ajendas talusid müüma talurahva rahulolematuse ja kaubamajanduse

¹⁵ Alatalu, R. (2011). Maastik ja taluarhitektuur. Maa-arhitektuuri inventeerimine. Acta Architecturae Naturalis, lk 74. [www] <https://www.maaastikuarhitektuur.ee/acta/article/view/21> (06.05.2025)

¹⁶ Martina Piir, M. (2008). Elu talus (4.6). Eesti inimesed ajas. Ajalugu 5. klassile. [www] <https://www.opiq.ee/kit/302/chapter/16666> (03.05.2025)

¹⁷ **Autori märkus: krunt** - piiristatud maatükk nt talukoha maatükk, hajali tükkidest koosnevat või ühiskasutuses olnud maavaldust omaette suuremateks maatükkideks ümber jaotama. Allikas: [EKSS] "Eesti keele seletav sõnaraamat" 2009. [www] <https://arhiiv.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=krunt&F=M> (03.05.2025)

¹⁸ Talu. (2011). Eesti Entsüklopeedia. [www] <http://entsyklopeedia.ee/artikkel/talu2> (03.05.2025)

¹⁹ Tarkiainen, Ü. Rahvatraditsiooni kasutusvõimalustest talurahva ajaloo uurimisel <https://www.folklore.ee/tagused/nr65/tarkiainen.pdf> (03.05.2025)

²⁰ Paavle, S. (2019). Täna ajaloos: Hans Peterson ostis ära oma esivanemate talu. Aasta siis oli 1853. – Õhtuleht, 2. oktoober. [www] <https://www.oh tuleht.ee/naisteht/978583/tana-ajaloos-hans-peterson-ostis-ara-oma-esivanemate-talu-aasta-siis-oli-1853> (11.05.2025)

areng ning viimasest johtuv sularahavajadus. Ajaliselt ja paikkonniti kulges talude päriksostmine ebaühtlaselt, Põhja-Eestis näiteks osteti esimene talu 1850, Lõuna-Eestis 1826 ja Saaremaal 1863.²¹

Talude päriks ostmine sai hoogu 1860. aastatel, kui müüdi esimesed suuremad talud. Eestimaal osteti kõige rohkem talusid aastatel 1882–1889. 10. oktoobril 1919 kehtestas Asutav Kogu maaseaduse (maareformi), millega mõisamaa võõrandati riigi omandiks ja müüdi soovijatele. Maareformi tulemusena tekkis juurde 40 000 peremeest ning 20 000 rendiperemeest sai järk-järgult omanikuks.²²

1939. aasta suvel korraldatud loenduse andmeil oli Eestis 139 984 talu, mille keskmine suurus oli 22,7 ha, ja umbes 25 000 alla 1 ha suurust väikekohta. Peamine tootmissuund oli loomakasvatus, selle saadused moodustasid 70% talude kaubatoodangust. Peamine eksportkaup oli või, mis moodustas 1/4–1/3 Eesti ekspordist, välisurule müüdi ka peekonit ja lina. Taimekasvatus andis kogu vajaliku sööda. Talud varustasid kogu Eesti tarbijaskonda ka toiduvilja, kartuli ja juurviljaga.²³

NSV Liidu okupatsiooni ajal 1940. aasta suvel maa riigistati, talumaa suuruse ülempiiriks määrati 30 ha. Saksa okupatsiooni ajal endine maajaotus taastati. Pärast II maailmasõda jaotati maa 1944–46 taas ümber. 1947 algas sunniviisiline kollektiviseerimine, see hoogustus eriti pärast 1949. aasta märtsiküüditamist.²⁴

Kehtinud seaduste mitmesugused tõlgendused ja Eesti põllumajandusjuhtide liberaalsus võimaldasid 1980. aastate alguspoolel hakata taas arenema eramajapidamisel. 1988. aastal oli Eestis juba üle 600 talu, kuid neil puudus õiguslik alus. Veebruaris 1989 andis valitsus välja „Eesti NSV taluseaduse”, millega piirati talu suurus 50 ha.²⁵ 2001. aasta põllumajandusloenduse andmeil oli Eestis 68 987 tegutsevat talumajapidamist.²⁶

Eesti taasiseseisvumisel oli meie talunike suurimaks unistuseks saada taas peremeesteks omal maal. Nõukogude võim oli teatavasti likvideerinud taludel põhineva põllumajandustootmise ja korraldanud selle ümber kolhoosidel ja sovhoosidel põhinevaks.²⁷

²¹ Talu. (2011). Eesti Entsüklopeedia. [www] <http://entsyklopeedia.ee/artikkel/talu2> (03.05.2025)

²² Samas (03.05.2025)

²³ Samas (03.05.2025)

²⁴ Samas (03.05.2025)

²⁵ RT (6.12.1989). Eesti NSV taluseadus, § 11 (3). [www] <https://www.riigiteataja.ee/akt/30680> (03.05.2025)

²⁶ Talu. (2011). Eesti Entsüklopeedia. [www] <http://entsyklopeedia.ee/artikkel/talu2> (03.05.2025)

²⁷ 30 aastat Eesti iseseisvuse taastamisest ja talupidamine. [www] <https://www.taluliit.ee/portfolio/30-aastat-eesti-iseseisvuse-taastamisest-ja-talupidamine/> (11.05.2025)

Maaelu tähendus eestluse alalhoidja ja iseseisvusaja sümbolina vajas tagaplaanile sedamööda, kuidas 1980. aastate lõpus loodetud tootlike eratalude kujunemise asemel asendus senine põllumajanduse korraldus kaosega, millest alles viimase kümmekonna aasta jooksul on väljuma hakatud. Maaelu ei seostunud enam idealiseeritud Pätsi-aegse „140 000 õitsva taluga“, millest kõneles ajakirjandus muutusteperioodi alguses. Samal ajal hakkas kujunema negatiivne suhtumine „kolhoosnikumentaliiteediga“ maaelanikkonda.²⁸

Vaatamata kõigele, on täna Eestis säilinud traditsiooniline talupidamine, mis on 30 aasta jooksul ka muutunud. Reeglina on talud muutunud suuremaks ja efektiivsemaks, aga käsitletavad ikka traditsioonilistena. Selle all ei pea ma silmas mitte vanade põllumajandustootmise viiside rakendamist, vaid seda, et talu on ühe pere omandis ja põhiliseks tööjõuks on selle pere liikmed. Meenutades unistust peremeheks olemisest, siis see on väga aktuaalne ka tänapäeval. Siiski - talude arv jätkuvalt väheneb. Paljud talud lõpetavadki seepärast tegelemise, et noored lähevad linna, kus leiavad endale atraktiivsemad töökohad.²⁹

Juriidiliselt on talu kinnistu, millel on kas ajalooliselt kujunenud või omaniku pandud nimi. Talude liigitamisel on kaks põhitunnust: maavalduse üldpindala (talude suurus) ja tegevusvaldkond või -suund. 1920. aastael eristati Eestis väiketalu (kuni 20 ha), normaaltalu (20–30 ha), täistalu (30–50 ha, algul 30–60 ha) ja suurtalu (üle 50 ha, algul üle 60 ha).³⁰

Nüüdisajal on kääbus-, väike-, kesk- ja suurtalud, kuid need on pindala järgi täpselt määratlemata. Tegevusvaldkonna ja -suuna järgi jagunevad nüüdisaja talud mittetootmistaludeks (nt hobi-, turismi- ja ratsatalu) ja tootmistaludeks (nt teraviljandus-, aiandus-, metsandus-, mesindus- ja piimakarjandustalu). Talus töötab talupere (talupidaja perekond ja palgatöölised), toodetakse nii oma tarbeks kui ka müügiks. Talude ühistegevust juhivad taluliidud, toodangu müüki aitavad korraldada piima-, metsa- ja lihaühistud.³¹

²⁸ Annist, A. (2017). Maaelu muutuv tähendus ja väljaränne. Eesti inimarengu aruanne 2016/2017. Eesti rändeajastul. [www] <https://www.2017.inimareng.ee/eesti-kultuurimuutused-avatud-maailmas/maaelu-muutuv-tahendus-ja-valjaranne/> (11.05.2025)

²⁹ 30 aastat Eesti iseseisvuse taastamisest ja talupidamine. [www] <https://www.taluliit.ee/portfolio/30-aastat-eesti-iseseisvuse-taastamisest-ja-talupidamine/> (11.05.2025)

³⁰ Talu. (2011). Eesti Entsüklopeedia. [www] <http://entsyklopeedia.ee/artikkel/talu2> (03.05.2025)

³¹ Samas (03.05.2025)

2. Kurisoo talu kujunemine, elanikud ning sündmused

Oma uurimistööks vajaliku materjali kogusin Eesti Riigiarhiivist, kus leidub mitmesuguseid ajaloolisi dokumente ja andmeid. Lisaks kasutasin ka perearhiivi, kust leidsin väärtuslikke dokumente ja pereliikmete isiklikke ülestähendusi, mis aitasid kaasa uurimistöö sisulisele koostamisele. Täiendavat teavet sain 2025. aasta kevadel läbi viidud intervjuudest Heli Puusepa, Aino Kaljo ja Jaanus Puusepaga ning August Kurissoo ja Martha Kurissoo üleskirjutatud meenutustest, mis andsid isiklikuma vaate uuritavale teemale. Kõiki eespool nimetatud allikaid olen kasutanud käesoleva peatüki alapeatükkide koostamisel.

August Kurissoo pani esimesena kirja põhjaliku ja detailse loo Kurisoo talu ajaloost, mis on ka minu uurimistöö oluliseks allikaks. Kurisoo talu oli Augusti lapsepõlvkodu, kus ta veetis oma esimesed eluaastad. 1931. aastal naasis ta kodutallu ja elas seal kuni 1940. aastani. Tema mälestused ja kirjeldused annavad olulist teavet nii talu igapäevaelu kui ka tollaste olude kohta, mis aitasid mul luua ajalooliselt täpsema ja samas ka isiklikuma pildi uuritavast teemast.

August Kurissoo üleskirjutustest selgub, et esimesed andmed Kurisoo kohta on pärit 1536.-1537. aastatest, kuid sellest ajast on väga vähe infot talu kohta. August Kurissoo väitel nimetatakse siiski 1552. aastal ühes ürikus Soomukse lähedal maantee ääres kohta (Eilbote). Augusti arvates võib olla võimalik, et Kurisool elas orduajal kiirkäskjalg, millele viitab arvatavasti vana talu nimi Reitli. See on siiski hetkel hüpotees, sest ei ole teada, millistel allikatel August Kurissoo väited põhinevad.³² Maa-ameti 1897. ja 1898. aastate vene keelsetele ajalookaartidele on märgitud Reitli ette kaks tähte, mis tähistavad küla (Derevnja). (Fotod 1, 2)

Foto 1. Reitli küla ja Kurisoo 1897. aasta kaardil³³

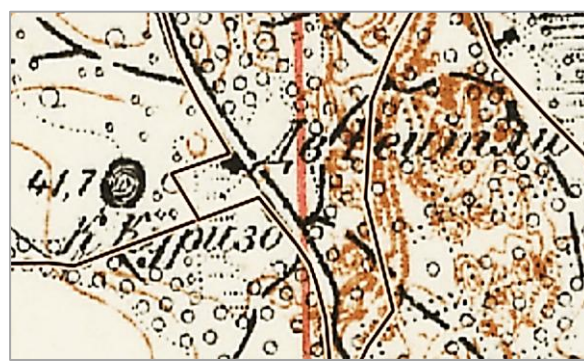

Foto 2. Reitli küla ja Kurisoo 1898. aasta kaardil³⁴

³² Kurissoo, A. (*Sine anno*). Haljad oksad. [Autori mälestused]. Käsikirjaline materjal Tiina Eliase valduses

³³ Üheverstane kaart 1:24 000. 1897. Maa- ja Ruumiamet. [www] <https://xgis.maaamet.ee/xgis2/page/app/ajalooline> (16.05.2025)

³⁴ Kaheverstane kaart 1:84 000. 1898. Maa- ja Ruumiamet. [www] <https://xgis.maaamet.ee/xgis2/page/app/ajalooline> (16.05.2025)

August Kurisoo kirjutab, et Kurisool oli kaks talu - Kurisoo ehk Reitli talu ning Kurisoo-Kõrtsi talu. Reitli talus oli Augusti väitel kõrts.³⁵ Kurisoo kõrts (foto 3) on märgitud 1859. aasta Undla mõisa kaardile, asukohaga Kõverjärvest põhjas, Vohnja-Soomukse tee äärde. Seega saab selle põhjal väita, et Kurisoo kõrtsi talu pole minu kodutalu, mis asus Tõdva-Kõnnu mõisa maadel.

Foto 3. Kurisoo kõrts. Väljavõte 1859. a kaardilt.³⁶

Kurisoo kõrtsi rajamise algus-aja kohta informatsioon Kadrina kodu-uurija Richard Tammiku andmeil puudub, kuid on teada, et kõrts lammutati 1920ndate lõpus, kui talu kohale ehitati uus elumaja.³⁷

Eespool esitatud 1897. ja 1898. aasta kaartidel on mõlemad kohanimed - Reitli ja Kurisoo - märgitud. Siiski ei saa kaartide põhjal kindlalt väita, et Reitli tähistab talu nime, sest venekeelsed tähed Reitli nime ees pigem viitavad küla nimele. (Fotod 1, 2)

August Kurisoo mälestustes on ka kirjas, et Kurisool oli olnud suur küla, kus elas palju inimesi (arvatavalt 1700. aastatel). Tõestust selle kohta kirjalikult pole, aga August sõnul on ta leidnud vanu savikilde, laste puidust mänguasju, vask- ja hõbemünte ning vanade majade nurgakive. Augusti kirjutab, et kui ta väike oli, korjas ta põldudelt endiste eluhoonete kive. August Kurisoo kuulis oma vanematelt ja vanavanematelt, et Kurisool oli olnud kunagi ka mõis, kuid Augusti arvatavates oli see pigem suur vabatalu, mida rahvas nimetas mõisaks.³⁸

Talumaja kuulus Tõdva-Kõnnu mõisale, kui August Kurisoo vanavanemad Peeter ja Mai Reinmann (np Bruus) kolisid Kurisoolle aastal 1866, mida teadaolevalt kinnitab Kurisoo piibli sisekaanel olev aasta.³⁹ Nad elasid seal mõlemad elu lõpuni. 1931. aastal kolis August Kurisoo sinna ning ta elas seal teise maailmasõja lõpuni. August paljud plaanid jäid ilmasõja pärast tegemata.

Teadaolevalt aastatel 1875-1876 oli Kurisool hiiglaslik põleng toimunud, milles kõik hooned peale sauna hävisid. Umbes 1877. aastal ehitati hooned uuesti, kuid natukene teises asetuses.

³⁵ Kurisoo, A. (*Sine anno*). Haljad oksad. [Autori mälestused]. Käsikirjaline materjal Tiina Eliase valduses

³⁶ Kurisoo kõrts. Allikas: *Charte von dem im Ehst. Gouv. Wierländschen Kreise St. Katharinenschen Kirchspiele belegen den privaten Gute Undell gehörenden Streustücke Tuimoisa*. 1859. EAA.3724.4.1781, leht 2. [www] <https://goo.gl/FSW6BS> (28.03.2018)

³⁷ Tammik, R. 2005. Kadrina kihelkond läbi aegade. Pärnu: AS Trükk, lk 350

³⁸ Kurisoo, A. (*Sine anno*). Haljad oksad. [Autori mälestused]. Käsikirjaline materjal Tiina Eliase valduses

³⁹ **Autori märkus: Lisa 1.** Kurisoo piibli sisekaanel on aasta 1866, mis teadaolevalt tähendabki Peeter ja Mai Kurisoolle elama tuleku aastat.

Peahoone ehk elumaja jäi omaniku soovil samasse positsiooni. Elumaja on tänaseni säilinud, kuid aastatega on see muutunud renoveerimiste ning juurdeehituste tõttu. 1912. aastal ehitati uued kambrid ja köök rehetoa ning kambrite vahele. Kurisoo talu maavalduse mõõtmetest ning hoonete paiknemisest annab ülevaate Vohnja vallas Tõdva-Kõnnu mõisast eraldatud Kurisoo talumaakoha (A62) plaan aastast 1930. (Lisa 2)

2.1. August ja Martha Kurisoo meenutused

August Reinmann (Kurisoo)⁴⁰ sündis 6. juunil 1896. aastal Jakob ja Loviise Reinmanni teise pojana. Oma lapsepõlve veetis ta Kurisool. Tema vend Nikolai, kes sündis temast aastat viis varem, suri 1913. aastal tiisikusse (tuberkuloosi). Eesti Vabariigi algusaegadel töötas August Tallinnas Pagari tänaval sõjaministeeriumis staabiohvitserina.

1920. aastal suri ema Loviise ning isa Jakob ei suutnud talu üksinda üleval pidada. August tuli Kurisoole tagasi ning jäi sinna elama, sest 1931. aastal suri ka isa Jakob. Kodus tagasi olles, kohtus August oma vanade koolikaaslastega, seal hulgas ka Hermiine Lassuriga, kes töötas Liigustes ja Kolus õpetajana.

August ja Hermiine abiellusid 27. jaanuaril 1925. aastal Haljasas. Sündisid lapsed Lydia (27.03.1928), Henno (25.08.1931), kaksikud Ellen ja Karin (01.12.1932). Hermiine töötas õpetajana, aga August tegeles talupidamise kõrvalt arvukate hobidega: oli looduskaitse usaldusmees, murdekeele ja talunimedede koguja, ornitoloogiliste vaatluste tegija ning Vohnja valla kaitseliidu abipealik.

7. juulil 1934. aastal suri 1,5-aastane Karin tuberkuloosi, paar aastat hiljem vajab pikka sanatooriumiravi ka Hermiine. Ravi oli kallis, vajaliku raha saamiseks tuli müüa metsa. Hermiine oli peaaegu kogu 1937. aasta ravil Hiiul sanatooriumis. August käis teda tihti Tallinnas vaatamas ning seal kohtus ta Marthaga. 24. jaanuaril 1938. aastal Hermiine suri. Samal aastal kutsus August Martha Kurisoole kodu vaatama (foto 4).

Kodu oli puhas, aga maja vajab hoolt, aknaraamid olid mädanenud ning eluruumi vähe.

Foto 4. Kurisoo talukoht 1935. aasta kaardil, kus Reitli nime enam ei ole.⁴¹

⁴⁰ **Autori märkus:** August Reinmanni perekonnanime vahetus Kurisoo'ks 10. augustil 1936. Allikas: lisa 3

⁴¹ Eesti Vabariigi topograafiline kaart 1:50 000. 1935. Maa- ja Ruumiamet. [www]
<https://xgis.maaamet.ee/xgis2/page/app/ajalooline> (16.05.2025)

Martha tegi otsuse, et ta aitab Augustil lapsed üles kasvatada. 1938. aastal võttis Martha Lydia ja Henno enda juurde Tallinnasse õpinguid jätkama. Ellen jäi isa ja vanatädi Marie Reinmanniga edasi Kurisoole elama ja toimetama. Abiks oli ka sulane, varem pikka aega Kurisool sulaseks olnud Evald Mägi vend Aleksander Mägi.

Kõiki neid nimetatud muutusi kinnitab ka alljärgnev väljavõte, mis on tehtud Rahvusarhiivi säilikust, 1938. aasta Vohnja vallaelanike registrist (foto 5)⁴², kuhu on ka tehtud lisamärke hariliku pliiatsiga, et Lydia ja Henno elavad Tallinnas.

1132.	✓ Kurisoo, August ✓	1881.III.V.18.VI.1896	Kurissoo-Nr.62	
1133.	✓ Kurisoo, Lydia	1888.I.VI.27.III.1928		
1134.	✓ Kurisoo, Henno	1881.III.V.25.VIII.1931		
1135.	✓ Kurisoo, Ellen ✓	1891.IV.1.XII.1932.		
1136.	✓ Reinmann, Marie ✓	1891.IV.V.13.I.1872		
1137.	✓ Mägi, Aleksander	1891.III.V.13.I.1910.		

Foto 5. Väljavõte 1938. aasta Vohnja vallaelanike registrist

Kui Hermiine surmast oli aasta möödas, abiellusid August ja Martha 17. juulil 1939. aastal Tallinnas Kaarli kirikus. Alustati Kurisoo arendamisega: tehti uus kaev, viljapuuaid, koos sulasega kraavitati ja puhastati võsast lahustükk, projekteeriti uus laut (lisad 4 ja 5).

Elumajal vahetati aknad ja ehitati juurde kaks tuba - juurdeehituseks võeti rehealune, varasem esik ja osa köögist. Varem oli sissepääs teisel pool, köögist tehti kuristi poole uus sissekäik, rehealusest ehitatud tuppa tehti ahi.

Martha kolis Kurisoole pärast Tiiu sündi 1940. aastal, koos temaga ka Martha ema Maria Pirn. Selleks ajaks oli juurdeehitus valmis, aga oli saabunud ka nõukogude võim. Alanud teine maailmasõda ning nõukogude kord tõmbasid ka Kurisoo suurtele plaanidele kriipsu peale. Vohnja vallas võeti samuti kõik nõukogude võimu poolt üle: maa natsionaliseeriti, hobused ja lehmad tuli viia vallamaja juurde. August täitis käsku. Augusti naaber ajas ühe hobuse metsa, nii jäi temal see alles.

Martha käis vallamaja juures palumas, et teine hobune tagasi antaks, aga ei saanud. Öeldi, et käsk on käsk. Põllutöid ei olnud enam millegagi teha. Isegi uus jalgratas konfiskeeriti tee peal ära, anti paber vastu, et ära võetud. 1941. aasta juunis algas küüditamine. August oli perega

⁴² Vallaelanike register; ERA.3480.1.33; 1938. [www
https://www.ra.ee/dgs/browser.php?tid=260&iid=110703411240&lst=2&idx=33&hlx=169&hly=486&hlw=1561&hlh=412&img=era3480_001_0000033_00033_t.jpg&hash=446f32d4d46570df91910debc3c7dbd6-

küüditatavate nimekirjas. Üks küüditajatest oli ka Augusti sõber Aadu Jõeveer, kellel jätkus inimlikkust hoiatada Augusti peret peitu minema ja tõmbas pere nimekirjast maha.

Mindi peitu ning August jäigi metsa. Aeg-ajalt käisid võimud teda kodust otsimas, tavaliselt kella kahe-kolme ajal öösel. Martha ütles, et August vahel tuleb pooleks tunniks, aga kus ta on, seda Martha ei tea. Vahel ei olnud Augustit nädal otsa näha, tegelikult käis ta salaja kodus. Ellen ütles, et märguandeks oli maja ees kuristi kaldal kätepesukoht: kui rätik puu küljes rippus, oli õhk puhas ja August võis koju tulla. Aastaid hiljem viidi tütar Ellen Rakvere NKVD keldrisse ülekuulamistele ja isa kohta infot andma (oli seal mitu ööd), aga peres ei teadnud keegi midagi rääkida, kuna nad tõesti tema asukohta ei teadnud.

1941. aasta suvel läks Martha korra Tallinna sugulasele külla. Seal kuulis ta, et oli alanud sõda. Bussiliiklus veel toimis ning Martha jõudis tagasi Kurisoo. Seal oli küll patareidega raadio, aga keegi ei olnud seda kuulanud, mistõttu ei teatudki, et sõda on alanud.

1941. aasta sügisel ajas naaber hobusega osa kartulivagusid lahti, ülejäänud võeti käsitsi üles. Lahustükile oli külvatud otra, see kasvas väga ilus, kuid venelased olid Augustile sinna võllapuu koos nõoriga üles pannud. Vili jäigi koristamata, sest keegi ei julgenud sinna minna.

Kui algas Saksa okupatsioon, tuli August koju tagasi. Sakslaste tulekul oli venelaste suurtükipatarei pandud Kurisoo talu juurde kuusiku serva üles ning Augustil ja tema perel kästi kodust ära minna. Põhjendati sellega, et kui laskma hakatakse, võib maja põlema minna ja kõik võivad surma saada. Terve pere läks Lossi metsavahitallu.

Kurisool olid sakslaste ja venelaste vahel lahingud. Metsavahi juurde oli ümbruskonnast palju inimesi kogunenud, seal kaevati suur koobas, kus ennast varjati. Seejärel algas vägede liikumine. Venelased läksid Narva poole, sakslased tulid Tartu poolt. Maria Pirn luges öösel kokku 230 tanki, mis nende lähedalt mööda sõitsid.

August meenutab, et sakslased olid enne Tallinna peale minekut 2 ööpäeva Kurisool peatunud. Pere koristas nisu, kui saksa sõdur tuli mootorrattaga, vaatas ruumid üle ja teatas, et siia tuleb staap sisse. Naabermaja talle miskipärast ei meeldinud. Üks tuba võeti ooberstile, sõdurid jäid ise välja, hakkasid viljahakke magamiseks kokku tassima. Martha lubas neil viljahakkide asemel lakast heinu võtta. Sõdurid magasid heintes nii kuristi ääres kui ka lakas. Nad ei röövinud midagi, tegid süüa ning pakkusid ka perele toidupoolist. Püssid pandi käest ja käituti vabalt ning koduselt.

1942. aasta kevadel läks Martha Tallinna Tõnu sünnitama. August oli hankinud ühe väikese vana hobusekronu ning viis sellega naise Tapa jaama. Martha sõitis Tallinna ja elas enne

sünnitust paar päeva sugulase juures. Pärast sünnitust pidi Martha 12 päeva sünnitusmajas olema, kuna elas maal, siis tuli August talle järele.

Kurisoo elu kulges sel perioodil rahulikus ja töises rütmis, pere oli koos, lapsed käisid Läsna koolis ja vanad toimetasid väiksematega kodus. 1944. aasta veebruaris, kui Punaarmee oli taas Eestis, viis Martha Tiiu, Tõnu ja ema linna enda juurde, vanatädi Marie ja Ellen jäid koos Augustiga Kurisoole. Vahepeal oli Martha Tondile korteri hankinud ja sisustanud. Loetud päevad hiljem tuli pommirünnak ja kortermaja hävis tules.

Tallinnas jäi Toompea pommitamisest terveks ning seal elas Martha sõbranna ja Tõnu ristiema Milli, kelle juures leiti peavarju. Millil kodul olid vaid aknaklaasid purunenud. August oli pommitamisest kuulnud ja tuli Kurisoolt Eesti ohvitseri vormis linna vaatama. Nägi, et maja oli põlenud, läks peret Kiisale Maria Pirni sugulaste juurde otsima, seal neid ei olnud. Peale seda suundus Toompeale Milli juurde uurima, sealt ta nad leidiski. (Fotod 6 ja 7)

Foto 6. Tõnu, Martha, Tiiu Kurissoo ja August Kurissoo. Tiina Eliase erakogu

Foto 7. August Kurissoo. Tiina Eliase erakogu

Sakslased läksid autodega Tallinnast välja Pärnu poole. August organiseeris pere ühe kerge saksa sõjaväe auto peale, millega saadi Männikuni. Sealt edasi oli osa raudteed terve ning nad jõudsid Kiisale, kus elasid koos Milliga 1945. aastani kui sõda lõppes.

August läks 1944. aastal venelaste tulekul tagasi Kurisoo metsadesse ja liikus end varjates mööda Eestimaad ringi. Martha sugulased Oleskid võtsid ta 1945. aastal endi juurde Avanduse Põllutöökooli tööle, elades siis Simunas. Hiljem elas Martha lühikest aega ka Narvas. Pärast Stalini surma kolis Martha Tallinna. Töötas nn Sigade Ministeeriumis, pensionieas šveitsarina

Nõmme restoranis ja hiljem veel šveitsarina Hiiu õllekas. August käis neil Tallinnas aeg-ajalt külas. Nõukogude võimu poolt käidi Augustit taas sageli otsimas, paikseks jääda ei saanud ta ei linnas ega Kurisoole. Ehkki 1949. aasta küüditamise eel oli Martha kindel, et Siberisse sõit ootab ees, mistõttu olid tal asjadki pakitud. Läks siiski hästi, teda ei viidud ära.

2.2. Kurisoo talumaja Puuseppade omanduses

Evald ja Agata-Leonora Puusepp said Kurisoo majad ja maad endale 1946. aasta 1. aprillil, kui koostati üleandmise akt, mis võeti vastu 26.veebruaril 1947. aastal. (Lisa 6, 6.1; 6.2; 6.3)

1964. aastal saadi majja elekter. See oli Agata-Leonora 50. sünnipäevakink. Suur generaator, mille peale oli kirjutatud Kata 50. Mitu aastat hiljem Evaldi ja Agata-Leonora poeg Aadu Puusepp ja tütar Evi Puusepp olid mõlemad Rakveres MRK-s tööl ning nemad tõid Arbaverest Kurisoole elektriliinid. 1976. aastal kaevati tiik, mida kutsuti „Pitsundaks“.

30. juulil 1977. aastal suri talu tollane omanik Evald (foto 8), kellele kuulus nimetatud kinnisvara. Pärast tema surma läks talu edasi tema abikaasale Agata-Leonorale (foto 9). Ametlikult sai Agata-Leonora talu endale 2. märtsil 1978. aastal, kui ta teostas vajaliku tehingu ning tasus talu eest 971 rubla. Sellest hetkest sai Agata-Leonorast talu ainuomanik ning ta jätkas seal elamist ja talu majandamist.

Foto 8. Evald Puusepp maja vasakpoolsel küljel. Heli Puusepa erakogu

Agata-Leonora suri 21.augustil 1989. aastal. Enne oma surma oli ta kokkuleppel oma lastega otsustanud, et talu saab endale tema poeg Vello Puusepp. Kahjuks ei jõudnud Vello kinnisvara enda nimele ametlikult vormistada, kuna ta suri ootamatult vaid mõni nädal hiljem, 9. septembril 1989. aastal.

Foto 9. Agata-Leonora Puusepp maja vasakpoolsel küljel. Heli Puusepa erakogu

Pärast Vello surma läks pärimisõigus edasi tema lähimatele pereliikmetele – abikaasa Helve Puusepale ning tütardele Katrin Puusepale ja Heli Puusepale. Mõne aja möödudes otsustasid Helve ja Katrin oma osast loobuda, andes nõusoleku, et kogu kinnisvara läheb Heli Puusepa nimele. Seega sai Heli talu ainuomanikuks 1991. aasta jaanuaris.

1991. aasta 21. mail sai Heli Puusepp kirja, milles August Kurisoo lapsed ja lapselapsed avaldasid soovi oma isa talu tagasi saada, kuid see jäi Heli Puusepa omandusse (lisa 7). 2004. aastal otsustas ta osa maast Tiiu Sepale ja Tõnu Kurissoole loovutada ning sellega asi lõppes.

2003. aastal valati majale uus vundament (lisa 8) ja 2004. aastal paigaldati plekk-katus. Samal perioodil ehitati ka uued aknaraamid, seinad ja laed. Pärast seda järgnes pikk paus, kuni 2011. aastal alustati ülemise korruse ehitust. Tööd kestsid terve aasta ja kui korrus valmis sai, ehitati

uus kõrvalhoone. 2016. aastal lisandus majale uus veranda. Sellest ajast kuni tänapäevani pole majal midagi suurt muutunud. (Foto 11, lisa 9)

Foto 10. Maja esifassaad 1996. (autori erakogu)

Foto 11. Maja esifassaad täna (2025) (autori erakogu)

2.3. Intervjuu Heli Puusepaga

Esimene pilt, mis mulle Kurisoost meelde tuleb, on see, kuidas suur vana koer magas maja ees kallakul päikese käes. Isa ütles, et ta oli juba vana ja soojendas oma konte. See rahulik pilt jäi mulle alatiseks silme ette – justkui Kurisoo enda süda, aeglane ja turvaline. Alati kui vanaema juurde läksime, käisime enne Loobu poest läbi – võtsime kaasa leiva ja ajalehed *Punane Täht* ning *Sirp ja Vasar*. Enamasti juhtus see laupäeviti pärast kooli, kui saunaõhtu oli ees ootamas.

Onud peredega olid sauna kuumaks kütnud ja nii me seal kordamööda käisime. Alguses laval, aga kui kuumaks läks, siis kükitati ukse juures maadligi. Hiljem, kui suuremaks sain, sai juba tiigis sulistatud, lumehanges püherdatud ja isegi jääaugus ära käidud.

Vanaema köök oli omaette maailm. Pliidiäärel oli alati midagi head – plaadisai kaneeli, suhkruga ja võisilmaga oli lihtsalt vastupandamatu. Ei olnud siis veel telefone, et ette helistada – aga alati tundus, nagu vanaema just meid olekski oodanud. Silme ees on siiani köögi laiad, kulunud põrandalauad ja akna all olnud vanaisa hõövelpink heleda vakstuga.

Keskkooli ajal aitasin vanaemal koristada ja pesu pesta – kummaline küll, aga mulle meeldis see. See oli nagu aeg, mil sai lihtsalt olla ja midagi koos teha. Õppisin Tallinnas 19. Tehnikakoolis lillekasvataja-haljastaja-dekoraatori erialal ja pärast lõpetamist suunati mind Loksa kolhoosi Vihasoo aiandisse. Samal ajal toimetas isa Kurisool – loomad, heinategu ja põllud. Ta oli endale Läsna töökojas lausa traktori T-25 ehitanud, et töödega paremini hakkama saada. Kui vanaema ära suri, pidi maja minema isa hoolde. Aga saatus tahtis teisiti. Paar nädalat hiljem, 9. septembri hommikul, leidis isa surnuna mees, kes eelmisel päeval Tallinnast meile külla oli tulnud. Isa ei suutnud vanaema surmaga toime tulla. Nii ei saanud ta pärandit vastu

võtta ja minust sai väga noorelt 1991. aasta jaanuaris majaomanik. Ema ja õde loobusid oma osast.

Foto 12. Puusepa talukoht (endine Kurisoo) 1999. aasta kaardil⁴³

Isa oli hakanud talu rajama – maad oli metsamajandi otsusega juba saadud. Aga mul ei olnud tookord seda julgust, et täiesti üksinda ja vallalisena talu vedama hakata. Ometi jäin kohe Kurisoo, sest loomad ootasid ja maja ei saanud tühjaks jääda.

Võtsin aiandist palgata puhkust. Alguses oli kõhe olla, aga onu Aadu aitas nii palju, et Andres, üks tore poiss, sai sõjaväest vabaks ja tuli mulle appi. Ta tegi Läsna tööteenistuse ära ja meil oli seltsis juba lihtsam. Nii möödus 1989/90 talv. Laupäeviti käisid Aino ja Evi saunas, Jaanus oli algul koolivaheaegadel, hiljem juba rohkem abiks. Perekond toetas igati. (Foto 13)

Foto 13. Puuseppade perekond 1989. aastal. Vasakult Vello, Tõnu, Eevi, Olev, Agata-Leonora, Aino ja Väino.

⁴³ Puusepa talukoht 1999. Maa- ja Ruumiamet. [www] <https://xgis.maaamet.ee/xgis2/page/app/ajalooline> (16.05.2025)

Kevadtalvel sai tapeeti vahetatud ja suvel koos loomadele heina tehtud. Isa VAZ 2105 seisis, aga esimese müüdud pulli raha eest palusin Antil auto korda teha. Seiklus Tallinnast auto kojutoomisega oli omamoodi – „ujuk“ streikis ja Kolgaküla mäe peal jäi auto seisma. Öösel. Õnneks peatus kohe esimene auto ja Rene Treial aitas täis bensiinikanistriga.

Aprillis 1990. aastal läksin aiandisse tagasi. Juhataja Jüri Nigul õpetas mulle palju ja sain taimekaitseagronoomiks. Ja kohtasin jälle Andrist, kes oli sõjaväest tagasi. Ostin uued vasikad – Mustist tahtsin teha oma piimalehma.

Sügisel alustasin EPA-s kaugõppes agronoomiat. Kevadel 1991. aastal tõime Andrisega Kolga-Aablast vasika, ostsin ka 10 pörsast, aga küna äärde nad kõik ei mahtunud – kaks müüsin naaber Ellenile. Vasika vedu oli omaette ettevõtmine. Auto saime Sammelselja Leolt, bensiin Käsmu kordonist. Tagasiteel istusin koos vasikaga kassis, et loom rahulikum oleks. See oli esimene kord, kui Andris jäi Kurisoole ööseks – suurde tuppa kušetile.

Sama aasta augustis käisin vanade matkakaaslastega Taga-Karpaatias. Töö juures ei vaadatud sellele hästi ja kuna autot polnud, tulin Loksa kolhoosist töölt ära. 1. septembril vajus Andrise metsaveoauto kraavi. Tema ema saatis KEK-ist kraana – auto viidi Läsnaile remonti. Ja Andris jäi.

Sügisest kevadeni toimetasin kodus loomadega. 1992. aasta suvel hakkasin Koidu asemel posti vedama – jalgrattaga, kuus päeva nädalas, iga ilmaga. Juulis maksin esimesed pensionid Eesti kroonides. Oktoobrist sain ametlikult Eesti Posti kirjakandjaks. Mul oli jälle kindel töökoht. Veebruaris jäin lapseootele ja kui dekreeti läksin, võttis Andris posti üle. Agronoomiaõpingud jäid pooleli – sess langes samale ajale, kui olin haiglas. Kõrge vererõhu ja paistes jalgade tõttu pandi mind varem haiglasse. Vanaema Marie tuli Palmsest lehma lüpsma.

Evert sündis 22. novembril 1993 kell 18.10. Uudise sain värskelt isale edasi öelda hommikul, kui ta Viitnale postkontorisse jõudis. Siis tuli ta koos minu emaga mind ja beebit vaatama. 25. novembril tulime koju. Kõik oli teisiti. Laps, loomad, kodu. Mõnikord jooksin lüpsmise vahelt vaatama, kas poiss nutab. Ta ei maganud eriti, aga kui lõpuks kuu vanuselt lisa sai, magas neli tundi järjest. See andis mulle aja verivorsti toppida ja keeta – ja see tundus nagu suurem võit.

Siis tuli Andrisele pakkumine aidata Turkmeeniast hobused Eestisse tuua. Mais lendasid nad ära, enne jaanipäeva tulid rongiga tagasi. Posti vedasin siis mina. Evert oli kas vankris kaasas või kui Jaanus Kurisool oli, siis tema hoidis last. Lõpuks jäingi posti vedama ning Andris läks Kadrinasse tööle.

1996. aastal 4. jaanuaril kell 11.40 sündis teine poeg Ardo. Koju tagasi tulles tõi Andris oma vanaema mulle ja lastele seltsiks. 1997. aastal lõpetasin loomade pidamise.

Lapsed kasvasid suuremaks ning panime nad Vohnjasse lasteaeda. 1999. aastal astusin Mõdrikule Põllumajandustehnikumi kaugõppesse raamatupidamise erialale, mille lõpetasin 2001. aastal. Vahepeal asusin tööle Viitna postkontori juhatajana.

Aastatel 2003-2004 tehti Kurisoo majale suuremad ehitustööd. (Fotod 10 ja 11) 2004. aasta sügisel läksin Soome tööle. Kolm aastat hiljem, 7. septembril 2007 kell 21.45 sündis minu kolmas poeg Alvar. Enne haiglasse minekut olin ostnud auto, musta Nissan Primera, nii et koju sõitsin ma poisiga ise. Kadrinast said ka vennad pärast koolipäeva auto peale võetud. Aastal 2008 algas Eestis „masu“ ja paremaks toimetulemiseks hakkasin aasta lõpus tegema lühikesi tööreise Lepolasse. Andrise ema tuli appi lapsi hoidma, kolides Loksalt Vohnjasse.

2012. aasta suve alguses ehitati vana sauna kõrvale püsti uus ja uhke palkidest saun, millele mõni aeg hiljem laastukatus peale sai. Lepolasse 2014/15 oli tööle võetud ka taimaalasi, nii et meid enam pärast tulpide hooaega sinna vaja ei olnud. Mai lõpus käisin veel Taimil porrusid istutamas, ise samal ajal Lepolas ööbides, aga see oli ka viimane kord. Kuid Lepolast on ainult head mälestused ja seal käisid tööl ka nii Evert kui Ardo, kes 16-aastaseks saades koolivaheaegadel kasvuhoones oma esimesed palgad teenisid.

Sügisel käisin oma põlvega operatsioonil ja peale lühikest taastumist aitasin Triinul posti vedada. Avellanast lahkusin koondamisega ja peale töötukassas arvele võtmist lootsin saada majutusasutuse administraatori koolitusele, aga mind suunati hoopis Vihulasse tööpraktikale veebruaris 2016. Samal ajal kandideerisin ka Tallinkisse, kuhu otsiti soome keele oskusega infotöötajat. Osutusin valituks ja peale põhjalikku koolitust sai minust Hansaliin OÜ töötaja 27.03.2016. Algul Silja Europa peal, siis Victoria, pärast seda Megastar. Taas Silja Europa ja Megastar ja praegu (2025) taas Victoria.

Kuigi olen Kurisoolt periooditi üsna palju eemal olnud, aga iga aastaga olen enam õnnelik, et mu on kodu just siin. Mulle meeldib see eraldatus, samas marja- ja seenemetsade lähedus. Maja taga on soo ja Lossi järv ja nõmm. Kõverjärv ootab suvel ujuma ja matkarada ooside peal külastama. Vahet ei ole – kas teen oma kõnnitiiru hommikul või õhtul, lääne või ida poole – see on minu kodu.

2.4. Intervjuu Aino Kaljo ja Jaanus Puusepaga

Esimene mälestus, mis Aino Kurisoole meenub, on tema ema kaunis lilleaed. Lapsena meeldis talle seal joosta ja mängida – aed oli kui väike paradiis, täis värve ja lõhnu, mis kevaditi ja suvel eriti ellu ärkasid. See oli koht, kus lapsemeelne rõõm ja looduse ilu kohtusid.

Jaanusel tuleb esimesena meelde Kurisoo talu traktor – vana, kuid usaldusväärne masin, mis kuulus Vellole. See oli omamoodi sümbol kogu talu töökusest ja eluviisist. Traktor oli alati tegevuses – põldudel, heinamaadel ja metsas.

Aino meenutab eredalt hetke aastast 1964, kui tema ema sai sünnipäevaks majja elektri. See oli suur samm edasi ning tõi majapidamisse palju mugavust. Ainole jäi meelde, et generaator, mis toona elektrit andis, kandis silti „KATA 50“. Aadu oli sellepeale öelnud naljatamisi, kuid uhkusega: „Kurisoole anna tuld alati.“ See lause jäi peres pikaks ajaks käibelev.

Jaanus meenutas, et vanasti pääses suurde tuppa ainult köögi kaudu – vahetoa ust ei kasutatud üldse. See oli omamoodi eripära, mis näitas, kuidas inimesed olid harjunud teatud radu ja teid kasutama. Aino lisas, et tema isa tegi omal ajal palju tööd maja parandamiseks – pani põrandale Soome papi, remontis tube ning tegi korda ka köögilae. Kõik tehti oma kätega ja suure hoolivusega.

Maja suurim muutus toimus 2003. aastal, kui tehti põhjalik remont (vt fotod 10 ja 11). Jaanus meenutab, et pärast seda muutus kogu maja ilme väga palju – see oli uus algus vanas kohas, kuid juurte ja mälestustega seotud. Aino rääkis ka talukoha sauna juures asuvast tiigist, mida kutsuti „Pitsundaks“. Selle kaevas Vello, et oleks lihtsam sauna jaoks vett saada. Jaanus lisas, et lisaks tiigile süvendas Vello ka kraavi, kust vesi tuli läbi soo – kõik oli läbi mõeldud ja tehtud eesmärgiga elu lihtsamaks muuta. Pärast Agata surma jäi Kurisoo talu Vellole. Aino ja Jaanus mõlemad arvasid, et see oli loomulik valik, sest Vello tegeles aktiivselt põllumajandusega ja pidas loomi. Ta kandis edasi talu eluviisi ja traditsioone, olles ainus, kes selle töö endale võttis. Lõpetuseks meenutas Jaanus veel, et tänane garaaž oli kunagi hoopis koht, kus hobustele oli tehtud läbisõidutee. Seda oli vaja, sest hobusega ei saanud lihtsalt parkida – tuli läbi sõita ja edasi minna.

Kokkuvõte

Käesoleva uurimistöö eesmärk oli uurida Kurisoo talu ajalugu ning selle kaudu mõista Eesti taluelu arengut 18.–21. sajandil. Töös keskendusin kolmele uurimisküsimusele: milline on olnud Kurisoo talu kujunemislugu, kes on olnud selle elanikud ning millised muutused on toimunud taluhoonetes ja ümbruskonnas.

Töö eesmärkide saavutamiseks koostasın teoreetilise ülevaate Eesti taluelu arengust ning seejärel hakkasin koguma ja analüüsima Kurisoo talu puudutavaid enda ja August Kurisoo perearhiivide materjale, lisaks Riigiarhiivimaterjale, läbi viima intervjuusid ja lugema ning välja kirjutama olulisemaid Kurisoo talu kohta käivaid mälestusi.

Töö esimene peatükk andis lühiülevaate Eesti taluelu arengust, alates pärisorjusest kuni tänapäevani. Selles kirjeldasin talude kujunemist, nende rolli ühiskonnas, arhitektuurilisi eripärasid ning sotsiaal-majanduslikke muutusi. Näiteks tõin välja, kuidas 19. sajandi keskpaigast alates hakkasid talupojad oma talusid päriks ostma, mis tähistas olulist nihet talurahva iseseisvumise suunas. Samuti käsitlesin rehemajade arengut, kollektiviseerimist Nõukogude ajal ning taasiseseisvumisjärgset talupidamise taassündi.

Need teoreetilised teadmised aitasid ka Kurisoo talu minavikulugu mõtestada. Kurisoo talu lugu kinnitab paljusid teoorias esitatud arengusuundi. Näiteks peegeldab talu kujunemine ja omanike vahetus hästi 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi alguse talude päriksostmise protsessi. August Kurisoo meenutused ja arhiivimaterjalid näitavad, kuidas talu kuulus mitmele põlvkonnale, läbides erinevaid ühiskondlikke ja poliitilisi murranguid, sealhulgas sõjad, okupatsioonid ja kollektiviseerimine. Talu ajalugu kinnitab ka seda, et talud ei olnud pelgalt majandusüksused, vaid olulised kultuuri- ja identiteedikandjad. Kõige huvitavam tundus minu jaoks, et talu vanus ulatub palju kaugemasse minevikku, kui esialgu tundus.

Töö teises osas kogutud intervjuud Heli Puusepa, Aino Kaljo ja Jaanus Puusepaga andsid väärtusliku isikliku mõõtmise, mis täiendas ametlikke allikaid. Intervjuudest ilmnes, kuidas talu eluolu ja hooned on ajas muutunud, kuid samas säilitanud oma tähenduse ja järjepidevuse. Näiteks 1964. aastal majja toodud elekter, 2003. aasta vundamenditööd ja 2016. aasta verandaehitus näitavad, kuidas talu on kaasajastatud.

Uurimistöö käigus ilmnes ka, et Kurisoo talu nimi ja varasem ajalugu sisaldavad veel lahtisi küsimusi. Näiteks jäi ebaselgeks, kas talu kandis kunagi ametlikult nime Reitli või oli see vaid rahvapärane nimetus. Samuti jäi lahtiseks Kurisoo nime päritolu. Näiteks 1897. ja 1898. aasta

kaartidel nime Kurisoo ees on K-täht. Need küsimused viitavad vajadusele edasiseks uurimiseks, milles võiks süvitsi minna just kohanime ja arhiiviallikate analüüsimisel.

Uurimistöö tulemused näitavad, et Kurisoo talu lugu on ehe näide Eesti talude ajaloost, mis aitab mul mõista ka teoorias kirjeldatud arenguid – alates pärisorjusest ja talude päriseksostmisest kuni kollektiviseerimise ja taasiseseisvumise järgse talude taastamiseni. Samas olen uurimistöös välja toonuud ka töö isikliku ja emotsionaalse mõõtme, mis sageli jääb ametlikes ajalooallikates varju.

Kurisoo talu luguväärib jäädvustamist ja jagamist. See on lugu, mis ei vaja ilustamist. Kurisoo elu oli lihtne, ent selles oli kõik olemas - pere, töö, armastus, kaotus, julgus ja jäämine ja see on väärt rääkimist ehk leiab keegi teinegi selles killukese oma lugu.

Kasutatud allikad

- Alatalu, R. (2011). *Maastik ja taluarhitektuur. Maa-arhitektuuri inventeerimine*. Acta Architecturae Naturalis. [www] <https://www.maastikuarhitektuur.ee/acta/article/view/21>
- Annist, A. (2017). *Maaelu muutuv tähendus ja väljaränne*. Eesti inimarengu aruanne 2016/2017. [www] <https://www.2017.inimareng.ee/eesti-kultuurimuutused-avatud-maailmas/maaelu-muutuv-tahendus-ja-valjaranne/>
- Eesti keele seletav sõnaraamat (2009). [www] <https://arhiiv.eki.ee/dict/ekss/index.cgi>
- *Eesti talurahva ajalugu. I köide*. (1992). Eesti Teaduste Akadeemia, Ajaloo Instituut. Toimetuskolleegium: J. Kahk (peatoimetaja) jt. Tallinn: Olion.
- ERA.T-3.22.1203Tõdva-Kõnnu mõis Kurisoo nr. A62 maakoht. [www] https://www.ra.ee/kaardid/index.php/et/map/view?id=257765&_xr=eNpLtDK0qs60MrBOtDKGMIqtDC2slHITC%252FSLUxOLkjMcU8oS85JTU5SAMuZWskWpacn5KakgnqGplZJrkKNeiK6xnpGRnqGRgTFIGKg7JzEvvtQxHazKyEoptUTJurYWAMYiH7c%253D 16.03.2025
- ERA.3480.1.33. Vallaelanike register;; 1938. https://www.ra.ee/dgs/browser.php?tid=260&iid=110703411240&lst=2&idx=33&hlx=169&hly=486&hlw=1561&hlh=412&img=era3480_001_0000033_00033_t.jpg&hash=446f32d4d46570df91910debc3c7dbd6-
- Kriiska, A., Mäesalu, A., Selart, A., Põltsam-Jürjo, I., Piirimäe, P. (2011). *Eesti ajaloo õpik gümnaasiumile, I osa. Esiajast Rootsi aja alguseni*. [www] <https://www.opiq.ee/kit/16/chapter/721>
- Kurisoo, A. (s.a.). *Haljad oksad*. Käsikirjaline materjal. Tiina Eliase valduses.
- Martina Piir, M. (2008). *Elu talus (4.6)*. Eesti inimesed ajas. Ajalugu 5. klassile. [www] <https://www.opiq.ee/kit/302/chapter/16666>
- Maa- ja Ruumiamet. Ajaloolised kaardid. [www] <https://xgis.maaamet.ee/xgis2/page/app/ajalooline> (16.05.2025)
- Paavle, S. (2019). *Täna ajaloos: Hans Peterson ostis ära oma esivanemate talu. Aasta siis oli 1853*. Õhtuleht, 2. oktoober. [www] <https://www.oh tuleht.ee/naisteleht/978583>
- Pärdi, H. (2012). *Eesti talumaja lugu. Ehituskunst ja elu. 1840–1940*. Tallinn: Tänapäev.
- RT (6.12.1989). *Eesti NSV taluseadus*, § 11 (3). [www] <https://www.riigiteataja.ee/akt/30680>
- Talu. (2011). *Eesti Entsüklopeedia*. [www] <http://entsyklopeedia.ee/artikkel/talu2>
- Tammik, R. (2005). *Kadrina kihelkond läbi aegade*. Pärnu: AS Trükk.
- Tarkiainen, Ü. *Rahvatraditsiooni kasutusvõimalustest talurahva ajaloo uurimisel*. [www] <https://www.folklore.ee/tagused/nr65/tarkiainen.pdf>

- *30 aastat Eesti iseseisvuse taastamisest ja talupidamine.*
[www] <https://www.taluliit.ee/portfolio/30-aastat-est-i-iseseisvuse-taastamisest-ja-talupidamine/>
- Tiina Eliase erakogu
- Perekond Puusepa erakogu

Intervjuud

- Puusepp, H. (25.04.2025). Intervjuu. Läbiviija: Alvar Laupa. Kurisoo
- Kaljo, A. (20.04.2025). Intervjuu. Alvar Laupa. Jürimõisa
- Puusepp, J. (20.04.2025). Intervjuu. Läbiviija: Alvar Laupa. Jürimõisa

Fotod

Foto 1, 2, 4 12. Maa- ja Ruumiamet. [www]

<https://xgis.maaamet.ee/xgis2/page/app/ajalooline>

Foto 3. EAA.3724.4.1781, leht 2. [www] <https://goo.gl/FSW6BS>

Foto 5. Rahvusarhiiv, ERA.3480.1.33. [www]

<https://www.ra.ee/dgs/browser.php?tid=260&iid=110703411240>

Foto 6, 7. Tiina Eliase erakogu

Foto 8-11, 13. Perekond Puusepa erakogu (sh Heli Puusepa ja autori erakogu)

Lisad

Lisa 1. Peeter Reinmanni sissekanne Kurisoo piiblis

Allikas: Tiina Eliase erakogu

[illegible]

[www] https://www.ra.ee/kaardid/index.php/et/map/view?id=257765&_xr=eNpLtDK0qs60MrBoTDKGMIqtDC2slHITC%252FSLUxOLkjMcU8oS85JTU5SAMuZWskWpacn5KakgnqGplZJrkKNeiK6xnpGRnqGRgTFIGKg7JzEvvtQxHazKyEoptUTJurYWAMYiH7c%253D
16.03.2025

Lisa 3. August Reinmanni perekonnanime vahetus Kurissoo'ks

ÄRAKIRI.

Vohnja valla perekonnaseisusametniku 10. augusti 1936 aasta

(Otsustaja ametinimetus) (kuupäev ja kuu)

OTSUS.

Vohnja vallas August Jakob P. Reinmann
(Sooviavaldaja nimi, isanimi ja perekonnanimi)
 elutsev Eesti Vabariigi kodanik
 sündinud 18. juunil 1896 a. Vohnja vallas
(Sooviavaldaja nimi, isanimi ja perekonnanimi)
 ühes abikaasa Hermine 'ga, sünd. 19. jaan. 1900 a. ja laste tütar
 L. J. d. i. a 'ga, sünd. 27. märtsil 1928 a. Vohnja vallas ja poeg
(nime)
 H. e. n. n. o 'ga, sünd. 25. augustil 1931 a. Vohnja vallas ja tütar
(nime, sünnipaik ja -kohad)
 E. l. l. e. n 'iga, sünd. 1. detsembril 1932 a. Vohnja vallas

avaldas soovi võtta uueks perekonnanimeks „Kurissoo“
(uus perekonnanimi)

Perekonnanime muutmise soovist kuulutati Riigi Teataja Lisas Nr. 56. - 10. juulil 1936 a. Seaduses ettenähtud ühekuulise tähtaja jooksul ei ole keegi vaieldnud perekonnanime muutmise vastu.

Perekonnanimede korraldamise seaduse (RT 91 — 1934) § 2 põhjal määrasin uueks perekonnanimeks:

August Reinmann 'ile
(sooviavaldaja nimi ja perekonnanimi)
 abikaasa Hermine 'ga ja laste tütar L. J. d. i. a 'ga, poeg
(nime)
 H. e. n. n. o 'ga ja tütar E. l. l. e. n 'iga
(nimed)

KURISSOO.

(uus perekonna nimi)

/ R. Arenschild /
(Otsustaja allkiri)
 Vohnja valla
 perekonnaseisusametnik.
(ametinimetus)

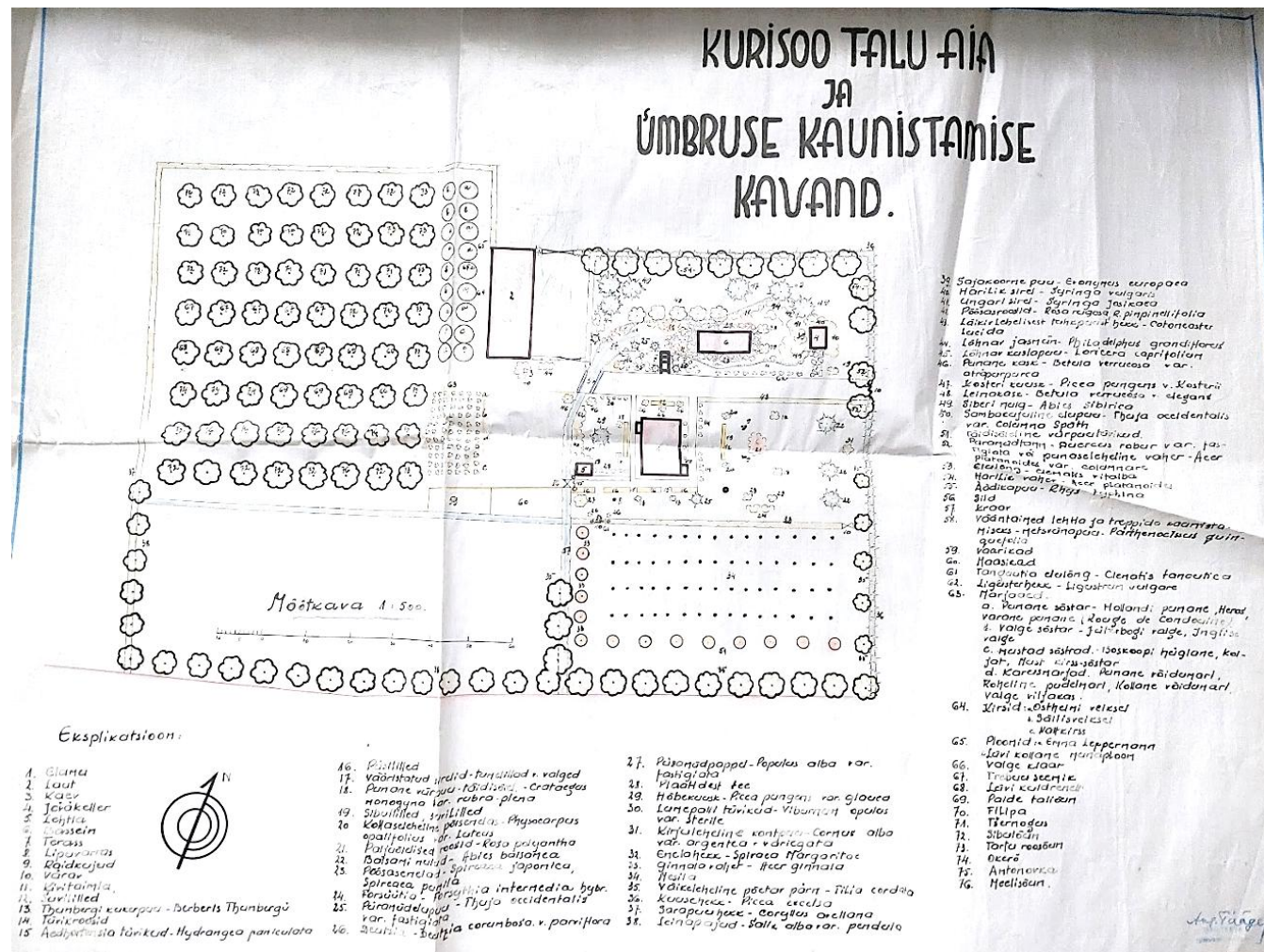
Algkirjaga õige.
 Vohnjas, 10. aug. 1936 a.

Vohnja valla
 perekonnaseisusametnik

Ohistrükkikoda Rakveres

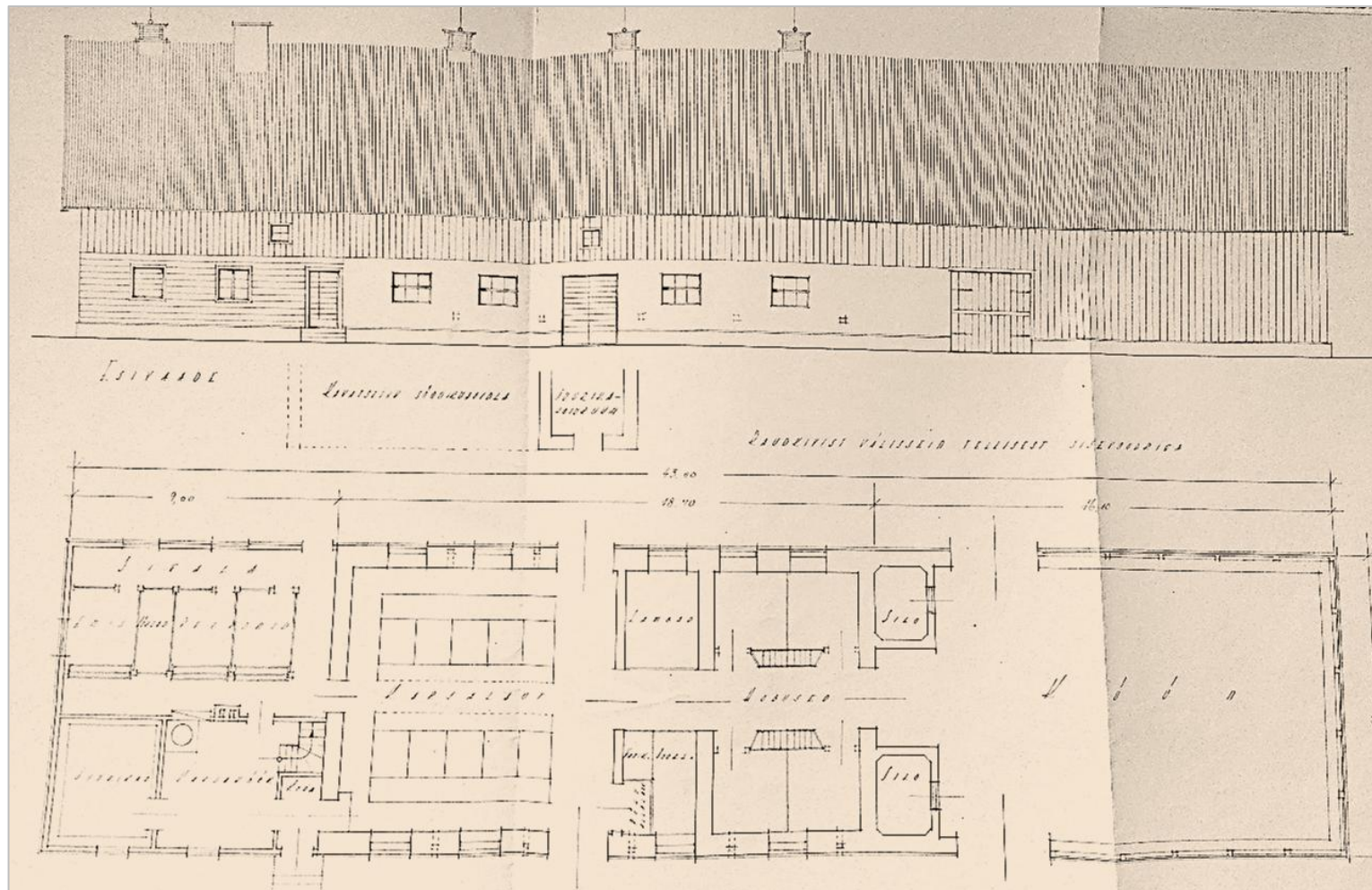
Allikas: Tiina Eliase erakogu

Lisa 4. Kurisoo talu aia ja ümbruse kaunistamise kavand

Allikas: Tiina Eliase erakogu

Lisa 5. Lauda projekt 1939

Allikas: Tiina Eliase erakogu)

Lisa 6. Esialgne maja üleandmise akt 1946. aastal

Esti ENPV

Maade üllandmise akt nr.

Siigiroolikogu poolt vastu võetud deklaratsiooni maa kuulutamist rahva omandusse [Rt. 1940. Nr. 744] ja selle deklaratsiooni elluviimiseks 20.09. Rahvakomissoaride Nõukogu ja Eestimaa Kommunistliku (nõukondliku) Partei Keskkomitee poolt vastu võetud "maala ja vilje maaga" talupoegade maaga raudtamise määrus" 20.09. Siitajal 1940. 17, 1921, kahtlematult rektoris 44-minutatud Eesti Nõukogude Sotsialistlikus Vabariigi Illemäe Nõukogu Radus. Kõrva onupandide poolt dala võetud maa tagasi andmise kohta Eesti 1940 talupoegadele 20.09. Siitajal 1940, 2, 101] ja Eesti 1940 Rahvakomissoaride Nõukogu ja EKP Keskkomitee määrus m. 187, 16. okt. 1944. a. Maa tagasi andmise kohta talupoegadele ning 20.09. Põllutöö Rahvakomissari juhtimise maa tagasi andmise kohta 20.09. talupoegadele 16. okt. 1944. a. tähtsimeks on koostatud käesolev maade, illemäe and: Eevald Puumägi ile kui maasajale antakse riiklikust maataharanast käesoleva arhiva ile Birumaal, kõhja vallas asuv maakohal Kurisoo m. 63, mille suurus looduse tähendatud piirides on umbkaudu 18 ka.

Maakorralduse komisjoni käes ja Võlnja v. Maakorralduse komisjoni otsusega 1. apr. 1946.a.

[illegible]

Üleantud maaalal kasvavad järgmised hoolitsemisele
võivad istitsid, riigapuud, marjapõõsad, külvid ja
püüda:

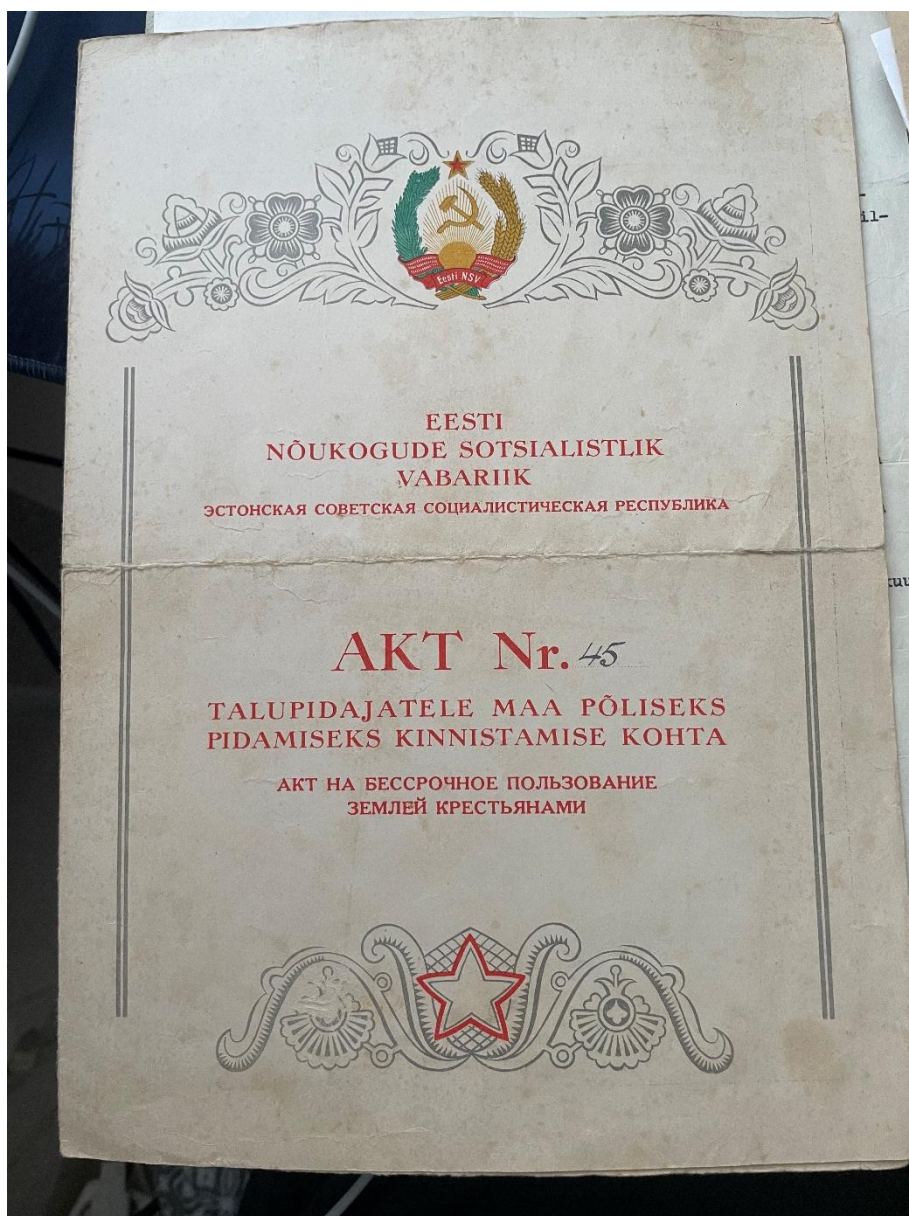
Elumaja ühes rehialuse ja karjataludaga, kaks
aita ja saun - kõigil sisekord rana.

Käesolev akt koostatud 1. apr. 1946a.

Nõhnja ralla Maanorraldus Komisjoni esimees: *Yläla*

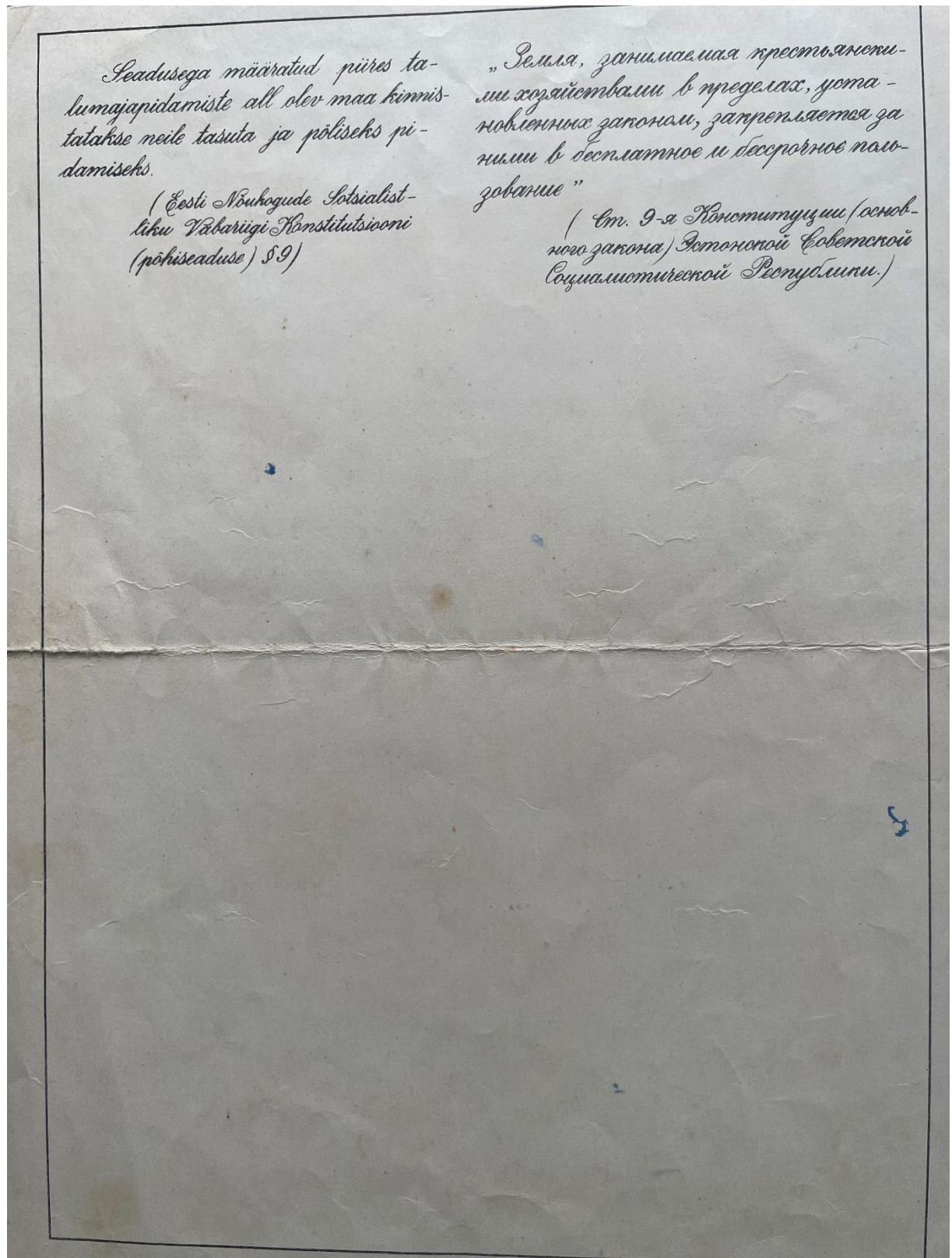
Maasaaja: O. P. M. S. S.

Lisa 6.1. Lõplik maja üleandmise akt

Allikas: autori erakogu

Lisa 6.2. Maja üleandmise akti esimene lehekülg

Allikas: Autori erakogu

Lisa 6.3. Maja üleandmise akti teine lehekülg

23. juulil 1940. a. Maadeklaratsiooni ja Eesti NSV Ülemnõukogu 17. septembri 1944. a. Maaseaduse alusel on käesolev akt <u>Viru</u>	На основании Декларации о земле от 23. июля 1940 г. и Закона о земле Верховного Совета Эстонской ССР от 17. сентября 1944 г.
maakonna Toorahvasaadikute Nõukogu Täitevkomitee poolt välja antud	настоящий акт выдан Вурумааским уездным Исполнительным Комитетом Совета Депутатов Трубящихся крестьян <u>Пучеши</u>
<u>Peusepp, Evald</u> (Perikonnaf, zees - ja isanimi)	<u>Звангу, Карл Юрьевич</u> (фамилия, имя и отчество)
selle kohta, et tema ja ta perekonnale nimele on tasuda ja põliseks pidamiseks hinnistatud <u>Viru</u>	в том, что за ним и его семьей закреплена в бессрочное пользование земля в <u>1</u> участке в количестве <u>18,00</u>
maakonnas, <u>Lohnja</u> vallas, <u>Arbavere</u> küla nõukogus, <u>Soomurse</u> külas <u>Tõdva-Kõnnu</u> hünoteegi üksusest eraldatud maakoht (talu) <u>Kurisoo</u> № <u>A.62</u>	гектаров, выделенная из ипотечной еденнцы <u>Медвежьей Канты</u> за № <u>A.62</u> и названная <u>Курисоо</u> в деревне <u>Соммурсе</u>, селсовета <u>Арбавере</u>, волости <u>Вухица</u>, уезда <u>Вурумаа</u>.
<u>18,00</u> lahusmaatükis	Закрепленная земля принадлежит:
<u>18,00</u> ha suuruses	
Hinnistatud maa-ala piirdub:	

Allikas: Autori erakogu

Lisa 7. Kokkulepe, et maja ja maad jäävad Heli Puusepale

K O K K U L E P E

"...." 1995.a. *Kadine Vallavalliku*
kokkuleppe sõlmimise koht

..... *Tiiu Syyp* ja *Tonu Kurisso*
õigustatud subjekt

olles Lääne-Viru maakonna õigusvastaselt võõrandatud vara tagastamise
ja kompenseerimise komisjon "21." *dikuniku* 1993.a.
otsusega nr. *6430* tunnistatud õigustatud subjektiks *Kadine*
vallas asuva *Kurisso A.62* talu maa pärijana järgmises osas
..... *Tiiu Syyp* ja *Tonu Kurisso*
nimi ja pärandiosa suurus

ja tuginedes Eesti Vabariigis maareformi seaduse paragraafidele 9-10
ning Eesti Vabariigi Valitsuse 5.veebruari 1993.a. määrusega nr. 36
kinnitatud. Õigusvastaselt võõrandatud vara tagastamise korra punktil
51 lõige 3 sõlmisid omavahel järgmise kokkuleppe:

Õigustatud subjektile kod. *Tiiu Syyp* ja *Tonu Kurisso* jäetakse
..... *Kurisso A.62* talust tagastamata kod. *Heli Puusepp*
kuuluvate hoonete juurde *47* ha maad. Kod. *Heli Puusepp*
nõustub eelpool nimetatud *47* ha maadüki vastuvõtmisega ning kohustub
edaspidises maareformi käigus selle maadüki samas suuruses erastama
või rentima.

Käesolev kokkulepe on kehtiv koos kokkuleppele lisatud esendi -
skema ja *Kurisso* talu maa tagastamise toimikuga, mis kuulub
alalisele säilitamisele maakonna maa-ametis.

Kõik vaidlused, mis tekivad seoses käesoleva kokkuleppega lahendatakse
seadusega ettenähtud korras.

allkiri
Tiiu Syyp
T. Syyp

Tonu Kurisso

allkiri
Heli Puusepp
H. Puusepp

Allikas: Autori erakogu

Lisa 8. Maja uus vundament 2003. aastal

Allikas: Autori erakogu

Lisa 9. Maja vasakpoolne osa (2025)

Allikas: Autori erakogu